

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію
Людмили Тарасівни Швидун
«ОСВІТНЯ МОБІЛЬНІСТЬ: РИЗИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 033 – філософія**

Освіта покликана забезпечувати людину надійними знаннями, які допоможуть їй зорієнтуватися у мінливих обставинах і дати на них адекватні відповіді, які сприятимуть збереженню основних цінностей і благ для людини – передусім її власного успішного життя і розвитку. Тому класично освіта сприймається як прагнення до чогось незмінного – ще у філософії Парменіда саме так витлумачувалося справжнє буття. Надмірна і невиправдана рухливість особистості у пошуках емпіричних знань сприймалася у класиків як метушливість і розфокусованість, нездатність зосередитися на головному. І досі, коли мова йде про освітню мобільність, такий ризик не лише зберігається, але й значно зростає – адже у сучасному «нестримному світі» (Ентоні Гідденс) людина має знайти незмінне завдяки зверненню до змін. Сучасне суспільство постає як суспільство стрімких змін, у якому вже неможливо триматися «вічних» істин, і навіть спроби рухатися у напрямі і у ритмі цих змін нерідко виявляються недостатніми. Адже зміни ці відбуваються хоча і в одному глобальному суспільстві, однак складається воно з множинних просторово-часових систем релевантності, а відповідно і зміни у такому суспільстві нерідко виявляються не лише відносно незалежними у різних таких системах, але й нерідко відмінно спрямованими і навіть взаємно суперечливими. Таким чином, інколи просто неможливо бути адекватним цим строкатим змінам і залишатися внутрішньо несуперечливим самому – якщо йдеш «у повіді» за цими змінами: пасивна адаптація у режимі наздоганяння подій завжди завершується програшем – і швидше рано, чим пізно. Таким чином, завданням освіти є не йти за соціальною адаптацією – про це писав у своїй статті-промові «Теорія напівосвіти» ще Теодор Адорно, на якого цілком слушно посилається дисертантка. Тоді, на нашу думку,

більш доречним для освіти є активно впливати на суспільні зміни – завдяки здобутим освітнім знанням і навичкам людина має створювати події, а не вичікувати їх.

У цьому світлі освітню мобільність слід витлумачувати через концепт «ексцентричності» людини, який запропонував Гельмут Плеснер: людина завжди шукає свою сутність поза собою, а точніше – створює її щоразу заново, змінюючи себе. Ось у цьому, здається, і полягає суть освітньої мобільності: стимулювати радикальні внутрішні зміни в людині завдяки вибудовуванню певної послідовності і певного типу (або кількох типів) зовнішніх змін – освітня мобільність тоді постає результатом того, що прийнято називати сьогодні академічною мобільністю, тобто внутрішні зміни в людині відбуваються значною мірою під дією продуманих інституційних впливів на неї. Різноманітні програми академічної мобільності не гарантують автоматично успіху освітньої мобільності – адже необхідна внутрішня готовність особистості до власних освітніх змін, а на цій основі у цієї особистості наявними є її налаштованість і рішучість досягнути таких змін.

Нерідко достатнім результатом освітньої мобільності розглядають набуття нового досвіду, однак такий досвід далеко не завжди свідчить про набуття потрібних знань. Так, наприклад у компанії «Google» тих, хто програв і втратив («losers») називають «досвідченими» («experienced»). Дійсно: вони мають певний досвід, як *не треба* робити. Але чи достатньо цього досвіду, щоби знати, що саме *треба* робити для перемоги? Питання риторичне, і відповідь на нього негативна. Мобільність не може відбуватися заради мобільності, але вона не може відбуватися і у режимі руху від поразки до поразки: необхідно вміти брати уроки з кожної поразки так, щоби не лише не повторювати ту помилку, яка призвела до неї, але й робити значно менше нових помилок, а в ідеалі – надалі більше перемагати. Саме у цьому полягає сенс академічної мобільності – і лише у цьому випадку вона дає у своєму результаті освітню мобільність, а не спричиняє соціальну деградацію і соціальну демотивацію особистості.

Загалом, освітня мобільність є швидше викликом, аніж відповіддю: особистість вступає у зону підвищеного ризику, звертаючись до освітньої мобільності. Якщо особистість йде у освітню мобільність непідготовленою, не маючи твердих цілей і не розуміючи основних засобів їхнього досягнення, тоді вона ризикує більше втратити, аніж здобути. Адже освітня мобільність – це не та ситуація, у якій можна зорієнтуватися по ходу процесу: складність завдань, їх розмаїття і швидка зміна не залишають часу на тривалі рефлексії і спокійне зважування переваг і недоліків того чи іншого вибору. Вибір освітньої траєкторії треба робити швидко і впевнено, а для цього необхідно заздалегідь визначитися з цінностями і пріоритетами, а також вже мати базові чесноти, комунікативні компетенції і достатній рівень особистої культури. Тому до освітньої мобільності має звертатися особистість, яка здобуває вищу освіту або наступні щабелі освіти – але вже отримала щонайменше сучасну базову середню освіту. Зокрема, це вже має бути свідомий громадянин/громадянка своєї держави. Особливо наочним такий висновок стає в умовах війни і вимушеної міграції, яку спостерігаємо нині в Україні.

Все це зумовлює безумовну суспільну, загальну наукову і спеціальну філософську актуальність теми дисертаційного дослідження Людмили Тарасівни Швидун. Цю тему авторка розкриває за допомогою методології, яка є цілком адекватною меті і концепції дисертації. Дисертантка послідовно і коректно застосувала цю методологію у своєму дослідженні, зокрема при досягненні поставлених нею перед собою завдань дисертації. Об'єкт і предмет дослідження вона сформулювала у чіткій кореляції з його методологією і темою.

Варто зупинитися докладніше на деяких безумовних здобутках дисертації Людмили Тарасівни Швидун.

У першому розділі своєї дисертації «**Теоретико-методологічні засади дослідження освітньої мобільності**» авторка прояснює основні поняття свого дисертаційного дослідження і, зокрема, такі супутні з поняттям

«освітня мобільність» поняття, як академічна мобільність, професійна мобільність, наукова мобільність, «вхідна/вихідна мобільність», а також – свобода, трансцендування, трансгресія, відкритість, інклюзивність тощо. Особливий інтерес являє уточнення авторкою поняття «прекарного буття» як ненадійного і нестійкого в контексті завдань сучасної освіти, яка має допомогти людині опанувати це буття. Також важливим є переосмислення авторкою соціального буття як «простору потоків» з погляду впливу освіти на ці потоки. Важливо, що дисертантка здійснює свої висновки на основі широких порівнянь дослідницьких позицій як зарубіжних, так і вітчизняних авторів, які займаються подібною проблематикою. Також цінним здобутком дисертації є критичний огляд її авторкою переваг і недоліків чинного в Україні законодавства, яке регулює академічну мобільність. Цікавим є огляд авторкою історичних змін природи і завдань освітньої мобільності. Загалом, можна погодитися із загальним висновком авторки, що «мобільність розширює можливості для самовдосконалення та саморозвитку, дозволяє розширювати та вдосконалювати компетенції в період навчання та протягом життя, формує та розширює межі світосприйняття, критичне мислення, ініціативність, розвиває потенціал людини, сприяє кар'єрному росту працівника, його професійному розвитку та саморозвиткові, сприяє зближенню освітнього простору України з європейським освітнім простором» (с. 79). Ці здобутки першого розділу відображено у окремих положеннях новизни дисертації, зокрема у такому: «перспектива розширення меж та діапазону освітньої мобільності визначається не абстрактно, тобто на основі соціальних або просвітницьких умов, а на основі діалектичної єдності здобутків усього людства й кожної конкретної нації. Запропоновано розрізнення між макроперспективою освітньої мобільності (в контекстах цивілізаційного процесу), мезоперспективою (в національних контекстах) і мікроперспективою (на рівні стратегій життєтворчості індивіда)» (с. 22).

У другому розділі «**Амбівалентність функціонального потенціалу освітньої мобільності**» дисертантка здійснює аналіз освіти як

«конструктивного чинника життєтворчості індивіда» (с. 91), на основі чого вона висуває і обґрунтовує припущення, що «освіта є складовою ноосферного буття, у основу її розвитку в площині поєднання загального та національного покладено педагогіку духовності, що досліджує людину – духовну» (с. 92). У інформаційному суспільстві має докорінно змінитися освіта – її завдання, засоби і сама її сутність: «Кожна людина може вибрати свій вектор розвитку та реалізації, головне, по-перше, щоб це був дійсно вибір, а не ілюзія вибору; по-друге, такий вибір має носити позитивний характер, у його основі мають бути життєві цінності, погляди, переконання, досвід» (с. 93). Однак, освіта не є виявом сваволі особистості – це все ще інституційний процес. Авторка тому розглядає «мобільність як спільну діяльність учасників навчання з демократичним та прозорим соціально-освітнім середовищем, як певну суб'єктивну здатність людини реагувати на різнохарактерні зміни, що сприяють трансформації їх у власну дорогу буття» (с. 97). Надзвичайно цінним видається далі у тексті цього розділу аналіз дисертанткою тих «пасток дезорієнтації особистості», які створює радикальне посилення освітньої мобільності: отримувані в результаті поверховою і безплідною освітньою мобільністю «позірні цінності» легко призводять і особистість, і суспільство до «соціокультурних викривлень та соціогуманітарної кризи» (с. 99). Авторка далі реактуалізує важливість неперервної освіти, андрагогіки і післядипломної освіти – у контексті завдань освітньої мобільності – аналізуючи переважно їх позитивні можливості. Ризики перетворення зовнішньої освітньої мобільності на міграцію дисертантка аналізує в контексті проблеми надання освіти в умовах війни в Україні у даний час. Ризики освітнього відчуження внаслідок комерціалізації освіти дисертантка аналізує далі, а в кінці другого розділу звертається до класифікації чинників прискорення та уповільнення освітньої мобільності. У цьому розділі зокрема обґрунтовано такі положення новизни: «розкрито амбівалентність наслідків освітньої мобільності для національних систем освіти. Обґрунтовано, що освітня мобільність може надавати імпульсів для

позірної модернізації, експортуючи в національний освітній простір напівосвіту»; «положення про прискорення освітньої мобільності в суспільстві знань, яке за певних конкретних обставин немодернізації освітніх інституцій, спричиняє їхню руйнацію через некритичне копіювання чужого, нібито передового досвіду» (с. 22).

Третій розділ дисертації **«Освітня мобільність у соціокультурних трансформаціях сучасних суспільств»** присвячено аналізу діалектики національного і глобального, регіонального і локального у сучасній освіті. Зокрема, проаналізовано цінності європейської освіти, проблеми освітньої євроінтеграції України, питання патріотичного виховання тощо. Зокрема, дисертантка зауважує: «Осучаснення не минуло й патріотичну складову освітньо-виховного процесу – на перше місце виходить формування національної самоідентичності й державницького світогляду» (с. 166). Авторка наголошує, що така освіта має бути передусім самоосвітою: «Рецепт виходу із ситуації в освіті нескладний, перш за все не варто сподіватися на когось, потрібно розраховувати на себе, на свої сили, а також дотримуватися в освіті принципу міжпоколінної справедливості» (с. 171). Вдалим видається звернення авторки до проблем інтеркультурної комунікації і дослідження «феномену транснаціональної культури» (с. 177) для вирішення завдань освітньої мобільності. Також далеко не реалізованим є той потенціал постіндустріальних технологій, і передусім віртуальної освітньої мобільності, на який справедливо звертає увагу авторка. Серед положень новизни, які обґрунтовано в цьому розділі варто звернути увагу передусім на таке: «уточнено амбівалентне значення інституційного та політичного вимірів освітньої мобільності: вони можуть створювати умови для самореалізації індивіда у процесі освітньої мобільності або ж, навпаки, гальмувати цей розвиток через примус до формальної освітньої мобільності» (с. 23).

Можна впевнено стверджувати, що зміст анотації до рукопису дисертації відповідає її змісту і її основним положенням. Ідеї, покладені в

основу дисертаційного дослідження Людмили Тарасівни Швидун, пройшли більш, ніж достатню апробацію: це і два закордонні публікації у співавторстві (у тому числі й у виданні статусу Web of Science), і 6 одноосібних статей у вітчизняних журналах категорії «Б», і одна стаття у співавторстві з науковим керівником, і нарешті – 18 апробацій тезами конференцій. Положення новизни, таким чином, є достатньо комунікативно перевіреними, але вони є і добре концептуально вивіреними, а висновки до дисертації є оригінальними, обґрунтованими, завершеними і мають важливу філософську значущість та пропонують незаперечну наукову новизну.

Попри значні наукові здобутки авторки у цій дисертації, у її рукописі подибуємо певні дискусійні місця, що зумовлює деякі побажання до рукопису дисертації.

По-перше, авторка могла би глибше методологічно розкрити аксіологічний потенціал аналізу освітньої мобільності. Зосередившись на розмаїтті і багатстві соціокультурних проявів освітньої мобільності, дисертантка дещо розпорошила свою увагу і не вдалася до сфокусованого дослідження ціннісних її аспектів. Попри те, що авторка цілком справедливо і послідовно наголошує на важливості аналізу ціннісних засад освітньої мобільності, її дослідження так і не пропонує спеціальний підрозділ, який би був присвячений саме цій проблемі. Авторка кілька разів повертається до побіжного розгляду аксіологічних аспектів освітньої мобільності (с. 75, 78, 122, 158, 161), присвячує окремі параграфи важливим проявам функціонування цінностей у сфері освітньої мобільності – наприклад, розділ присвячений освітньому відчуженню (с. 124-135), або підрозділ щодо національно-патріотичного виховання (с. 162-172). Однак, ані загальна концептуальна позиція щодо аксіології освітньої мобільності, ані спеціальна, але вкрай важлива тема належної кореляції освітніх цінностей і освітніх функцій в рамках реалізації освітньої мобільності, авторкою не було спеціально розкриті. Втім, аксіологія і не була зазначена дисертанткою як одна зі складових методології її дослідження, а тому це зауваження носить

швидше характер рекомендації авторці для здійснення нею майбутніх наукових досліджень.

По-друге, при аналізі освітньої мобільності у сучасному глобальному світі варто було би встановити кореляцію досліджуваної проблематики з Цілями стійкого розвитку (Sustainable development goals – SDG), проголошеними ООН як ключова частина програми «Змінюючи наш світ: Порядок денний для стійкого розвитку» (Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, 2015). Серед цих цілей четвертою є «Якісна освіта», а її реалізація у прикінцевих пунктах 4a, 4b і 4c явно виводить на проблематику мобільності – безбар'єрність, ширше запровадження нових інформаційно-комунікативних технологій, розвиток міжнародних контактів.

По-третє, авторці варто було більше уваги приділити перетину проблематики мобільності та інклюзивності в освіті. Адже інклюзивність є однією з невід'ємних інституційних передумов надійного і всебічного забезпечення освітньої мобільності – втім, як і інших видів соціальної мобільності. На жаль в тексті дисертації лише у одному місці згадано щодо інклюзивності (с. 39), а також двічі згадується у додатках інклюзивна освіта (с. 265, 295). Щоправда, тема безбар'єрності освіти розглянута авторкою через інші поняття, такі як відкритість у освіті. Однак, належний розгляд цієї проблеми потребує прямого залучення відповідної термінології. Це, зокрема, дало би можливість ввести у коло проблематики дисертації низку відповідних концептуальних розробок та аналіз відповідних спеціальних національних та міжнародних програм освітнього розвитку.

По-четверте, авторка багато разів звертається до програми Еразмус+, однак, у філософській дисертації про освітню мобільність і сучасну європейську мобільність варто було би згадати також ідеї того філософа, який дав своє ім'я цій програмі – до творів Еразма Ротердамського. Тим більше, що авторка неодноразово звертається до філософії Григорія Сковороди, який багато у чому надихався ідеями Ротердамського: і тоді,

коли Григорій Савич виступає проти споживацького ставлення до життя (с. 55), і коли сам постає прикладом освітньої і життєвої мобільності (с. 77), і коли він розглядає людину як самодостатній мікрокосм (с. 92). Розкриття національної традиції теорії і практики освітнього номадизму, власне і зокрема, досвід численних українських мандрованих філософів – крім Григорія Сковороди, це і Семен Гамалія, і багато інших більш або менш відомих філософів і просто спудеїв духовних братств, які залюбки подорожували Європою за найменшої нагоди і збирали зернята знань, переймали кращі зразки європейської культури, у тому числі й освітньої. Усе це є тим потенціалом, який сучасній українській філософії варто докладніше вивчити і заново оцінити.

Нарешті, у роботі зустрічаються одруки і невимушені мовні помилки, які хоча і не викривляють смислу окремих положень тексту рукопису і не приховують інтенцій авторки, однак, дещо відволікають від швидкого адекватного сприйняття окремих словосполучень. Мовна редакційна робота дисертантки, вочевидь, мала би бути такою ж завершеною, якою, безумовно, є у даному рукописі робота концептуальна.

В цілому, наведені тут зауваження покликані не так заперечити, як уточнити в деталях концепцію дисертантки та заохотити її у майбутньому звернутися до розвитку її положень і далі працювати у цьому надзвичайно перспективному і важливому напрямі наукових досліджень.

Подана до захисту дисертація Людмили Тарасівни Швидун «Освітня мобільність: ризики і перспективи» є оригінальним, належно обґрунтованим і завершеним науковим дослідженням, в якому розв'язано важливе наукове завдання. Ця дисертація за своїм змістом відповідає паспорту спеціальності 033 – філософія і виконана на належно високому теоретичному і методологічному рівнях. Вона відповідає чинним вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019) та пп. 6, 7 «Порядку присудження

ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 341 від 21.03.2022), а здобувачка – Людмила Тарасівна Швидун – безумовно заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 – філософія.

Офіційний опонент,
доктор філософських наук, професор,
виконуючий обов'язки завідувача
кафедри української філософії і культури
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Михайло БОЙЧЕНКО

Відомо засіданню
Розглянуто Сесією Р. № 44
Людмила Н. Ш.
15.10 2023р

На електронний документ накладено: 1 (Один) підписи чи печатки:
На момент друку копії, підписи чи печатки перевірено:
Програмний комплекс: eSign v. 2.3.0;
Засіб кваліфікованого електронного підпису чи печатки: ПТ Користувач ЦСК-1
Експертний висновок: №05/02/02-1424 від 05.04.2016;
Цілісність даних: не порушена;

Підпис № 1 (реквізити підписувача та дані сертифіката)
Підписувач: Бойченко Михайло Іванович 2659404616;
Належність до Юридічної особи: ;
Код юридичної особи в ЄДР: 2659404616;
Серійний номер кваліфікованого сертифіката: 32BA6ADA8780FF450400000B25E0000BF2B0100;
Видавець кваліфікованого сертифіката: КНЕДП ТОВ "Вчасно Сервіс";
Тип носія особистого ключа: Незахищений;
Тип підпису: Удосконалений;
Сертифікат: Кваліфікований;
Час та дата підпису (позначка часу для підпису): 11:26 25.12.2023;
Чинний на момент підпису. Підтверджено позначкою часу для підпису від АЦСК (кваліфікованого надавача електронних довірчих послуг)
Час та дата підпису (позначка часу для даних): 11:26 25.12.2023;
Чинний на момент підпису. Підтверджено позначкою часу для даних від АЦСК (кваліфікованого надавача електронних довірчих послуг)